

Dossier «Claus per a entendre el turisme d'avui»

ELS EIXOS QUE CONDICIONEN EL DEBAT

La recerca en l'àmbit del turisme sostenible

Francesc González Reverté

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

RESUM Aquesta aportació pretén fer un repàs de la recerca actual en turisme sostenible des de dos vessants. En primer lloc, descriuré les claus del debat teòric que encercla la idea de sostenibilitat aplicada al sector turístic i, en segon lloc, els àmbits de recerca acadèmic que són subjectes de l'interès de la recerca en turisme i sostenibilitat. Aquesta aproximació ens ha de permetre elaborar una valoració global sobre els elements que condicionen el debat de la sostenibilitat del turisme i els eixos temàtics preferents des dels quals s'aborda aquesta qüestió.

PARAULES CLAU turisme; sostenibilitat; recerca; aproximacions conceptuals

Research in the field of sustainable tourism

ABSTRACT *This contribution seeks to provide an overview of current research into sustainable tourism from two angles. It describes firstly the key arguments in the theoretical discussion on the idea of sustainability in the tourism sector, and secondly the areas of academic research that are of interest for research into tourism and sustainability. This study will enable a global evaluation of not only the factors that influence the discussion on the sustainability of tourism, but also the central thematic areas in which this matter is addressed.*

KEYWORDS *tourism; sustainability; research; conceptual approaches*

Introducció

Actualment la sostenibilitat aplicada al turisme és un àmbit de recerca plenament consolidat. Des de l'aparició, els anys noranta del segle passat, de postulats i plantejaments teòrics que apostaven per la sostenibilitat com a paradigma intel·lectual, la recerca en turisme s'ha dirigit en bona mesura cap a aquest terreny. En un primer moment el pla predominant va ser el de la discussió conceptual sobre els termes en què calia englobar els processos de sostenibilitat i, a poc a poc, també es van anar introduint aspectes pragmàtics i d'aplicació pràctica de la sostenibilitat a partir de casos d'estudi (construcció d'indicadors, càlcul de la capacitat de càrrega, mesura dels impactes del turisme, eines per a la gestió i planificació sostenible de destinacions, etc.). Malgrat aquests intents

d'acostar la teoria sobre sostenibilitat a la pràctica, una primera consideració sobre els límits de la recerca en turisme i sostenibilitat és precisament l'excessiu domini dels debats teòrics per sobre de les aportacions aplicades que resolen problemes reals de les destinacions i de la indústria turística.

1. El debat teòric sobre la sostenibilitat i el seu estatus paradigmàtic

La noció de sostenibilitat ha estat un referent en el món del turisme durant les darreres dècades. La proliferació de grups de recerca, publicacions i manuals acadèmics, revistes especialitzades, organització de congressos i debats, conferències internacionals i fòrums de debat a internet que han abordat aquesta temàtica donen fe de l'interès social que suscita. Inicialment la sostenibilitat era un concepte nou que ampliava i complementava, basant-se en un corpus teòric alternatiu i amb uns principis ben estructurats, la visió de la necessitat de canviar models de funcionament en turisme, d'introduir nous processos d'organització i funcionament en tota la cadena de valor i la consideració que els gustos i les preferències de la demanda obeïen a un canvi en la sensibilitat promoguda per la introducció de valors ètics i el canvi social generacional. La irrupció del debat sobre la sostenibilitat com a instrument per a un canvi de model va generar la necessitat de justificar conceptualment els arguments teòrics que el sostenen (equitat, aproximació holística, aposta pel llarg termini i respecte pels principis de precaució). En aquest sentit, un dels debats més importants ha estat al voltant de la (in)capacitat del turisme sostenible per a seguir els principis del desenvolupament sostenible tenint en compte la tendència inherent al creixement econòmic d'aquest sector i la naturalesa dependent de la lògica de producció del turisme a escala global (Sharpley, 2000). Aquest debat iniciat fa vint anys es va anar estirant de manera que, si bé ha generat un corpus teòric complet capaç de cimentar els fonaments de la sostenibilitat com a paradigma científic, ha estat poc útil per a proposar solucions pràctiques des de la sostenibilitat als problemes reals dels espais turístics. Un efecte col·lateral del creixement paradigmàtic de la sostenibilitat ha estat l'ús indiscriminat i gratuït del terme en multitud de documents i propostes de desenvolupament turístic. Les iniciatives del sector privat que cauen en la categoria del *greenwashing* o les propostes de desenvolupament sostenible de destinacions sense una estratègia política associada són exemples de la consideració de la sostenibilitat com un paraigua de conceptes o, encara pitjor, com una moda.

Aquest debat teòric inicial no és estèril, ja que ha permès centrar els elements conceptuals per a considerar el que és i el que no és sostenible en turisme, però ha generat certa frustració en la mesura que ha alenat l'acció pràctica cap a la introducció dels processos de sostenibilitat en la indústria turística. Actualment el debat ja no se centra tant a reconèixer fins a quin punt la sostenibilitat i el desenvolupament són conceptes antagònics, sinó que s'entén que la sostenibilitat és un concepte flexible i que s'ha d'adaptar als diferents contextos en què es vol implantar. És a dir, tot i que cal seguir els mateixos principis i objectius generals, no es pot aplicar la mateixa estratègia de sostenibilitat en un context de petita escala (per exemple, una comunitat rural que aposta pel turisme endogen amb pocs turistes) que en un context en què la incidència de la sostenibilitat és polièdrica i les afectacions, els problemes i les repercussions són molt més complexos (per exemple, una destinació de turisme de masses). Aquesta nova visió no deixa de ser una resposta que alleuja la càrrega conceptual en el debat i deixa pas a entendre la sostenibilitat com un instrument de treball pràctic. La sostenibilitat s'entén com una eina de negociació (un horitzó dividit pels agents que es posen en contacte per debatre sobre el desenvolupament del turisme en un lloc concret) més que no pas com una norma absoluta (és a dir, que accepta posicionaments particulars derivats del context social i econòmic que viu una determinada destinació o sector turístic).

La superació del debat paradigmàtic ha permès centrar els esforços en la generació d'estudis aplicats. No obstant, existeix encara un altre obstacle importantíssim ja que no sempre es troba la suficient voluntat política per a dur a terme les propostes de sostenibilitat al·legades. Per exemple, en el cas del turisme urbà sostenible, malgrat que les administracions locals i regionals incorporen la sostenibilitat en l'agenda política, n'hi ha poques que a la pràctica integren aquests principis en les estratègies en els plans que guien el desenvolupament del turisme en aquest àmbit (Maxim, 2016).

De fet, els experts consideren que es necessita donar lloc a una visió molt més global i àmplia dels temes i reptes del turisme sostenible si es volen assolir resultats visibles. Per exemple, en un estudi fet sobre publicacions

de recerca a la revista *Journal of Sustainable Tourism* entre el 2015 i el 2016 es constata que les contribucions se centren sobretot en aspectes de producte i consumidors, canvi climàtic, protecció dels ambients marítims i costaners, protecció d'ecosistemes i biodiversitat, innovació i sostenibilitat, o la introducció de noves tecnologies per a millorar resultats i eficiència en les pautes de producció, però que aborden molt poc molts dels temes que les Nacions Unides consideren clau per a aconseguir un desenvolupament sostenible, com per exemple la reducció de la pobresa, l'erradicació de la fam, el benestar de la població, la reducció de la desigualtat, els desequilibris de gènere, l'accés a l'energia sostenible, les ciutats sostenibles o l'educació al llarg de la vida (Bramwell *et al.*, 2017).

En el mateix estudi també es posa sobre la taula el contrast existent entre l'abundància d'aproximacions especialitzades i molt focalitzades (estudis de la sostenibilitat en festivals, museus, voluntariat, etc.) i l'escàs abordament de temes des d'un vessant més ampli i holístic que permeti arribar a grans públics i captar-ne l'interès. Es detecta, per tant, una manca de treballs interdisciplinaris i amb una òptica genèrica i d'enfocament global mentre que predominen els estudis puntuals que només expliquen parcialment la complexitat de la sostenibilitat en el sistema turístic.

En aquesta mancança, també cal afegir-hi tres reflexions més sobre la manera com es fa recerca en turisme sostenible. En primer lloc hi ha un domini de les aportacions des dels països rics, les quals sovint responen a finançament públic o privat que en condiciona el focus d'interès, amb escassa sensibilitat quant a recollir els problemes de les societats pobres; l'abundància d'estudis de cas per sobre de les anàlisis comparatives entre diferents casos d'estudi i, a més, una manca d'aproximacions basades en mètodes qualitius i en l'òptica longitudinal (Ruhanen *et al.*, 2015).

Finalment és necessari fer esment de quin és el marc general que condiciona la recerca en turisme i sostenibilitat. Això és important en la mesura que consisteix en el marc d'interès en què es mou la recerca. És a dir, segons quines aproximacions i preguntes es fan es defineix què interessa i què no, com cal abordar les solucions i quines polítiques han d'anar associades a la proposta d'accions. En aquest sentit, l'activitat de recerca en turisme i sostenibilitat s'està adreçant cap a unes direccions determinades (Bramwell *et al.*, 2017):

1. Comprendre millor les actituds i comportaments dels consumidors per tal de poder influir sobre la seva presa de decisions a l'hora de fer vacances per a fer-les més sostenibles.
2. Promoure el canvi de les activitats i rutines quotidianes de les persones per tal de sensibilitzar-les sobre la sostenibilitat quan actuen com a turistes. Es tracta, en definitiva, de promoure comportaments turístics sostenibles canviant prèviament les relacions de producció i consum, les modes i les normes en la vida quotidiana. És a dir, es pretén augmentar el nivell de consciència envers la sostenibilitat de la societat en general per tal que quan les persones actuïn com a turistes s'exigeixin també uns paràmetres i estàndards similars.
3. Estudiar noves pautes potencials per a la transformació social requerida per a aconseguir un turisme més sostenible. Es tracta de veure com els recorreguts històrics i culturals, les normes socials preexistents i les regles institucionals prèvies d'una societat o destinació poden condicionar la capacitat potencial per a obtenir millors resultats de sostenibilitat en un futur. Els conceptes de *path-dependency* i *path-plasticity* són elements que expressen l'existència d'uns condicionaments i rutines culturals, institucionals i socials que expliquen les decisions finals preses pels consumidors que afecten la sostenibilitat de les seves vacances (per exemple usar el cotxe en lloc del tren a l'hora de desplaçar-se per motius de lleure).
4. El paper de la governança com a agent de reforç de la sostenibilitat en les destinacions turístiques. Es considera que existeix una connexió entre les maneres com les societats organitzen la regulació dels seus sistemes polítics, normes i valors socials i la voluntat i capacitat d'aquestes societats per a introduir pràctiques turístiques sostenibles.
5. La introducció d'una perspectiva sistèmica en turisme sostenible. En concret hi ha un interès per a fer recerques que s'interessen per les interconnexions entre els sistemes socials i els naturals (*feedback*] dinàmic, causalitat, connexió entre diferents elements, etc.) i la consideració dels criteris de vulnerabilitat i de resiliència aplicats a les destinacions turístiques.
6. Una visió crítica sobre el turisme i la sostenibilitat basada en la introducció de criteris ètics i polítics. Aquesta visió s'interessa especialment per les situacions de desigualtat, explotació i opressió que pot generar el turisme i per la introducció de mesures de canvi i transformació de caire social.

2. Temes d'interès en la recerca actual sobre sostenibilitat i turisme

La proposta de recerca en turisme i sostenibilitat en les principals revistes del sector és massa àmplia i heterogènia per a poder-la repassar en l'espai disponible. Per aquest motiu, i prenent com a referència les sis orientacions de sostenibilitat anteriorment descrites, inclourem alguna aportació temàtica rellevant vinculada a cadascuna d'aquestes. Abans, però, és ineludible explicar breument com i cap on ha evolucionat la recerca recent en sostenibilitat i turisme. En termes generals es pot dir que la tendència inicial de generar debats teòrics ha anat donant pas a recerques més aplicades, empíriques o avaluadores dels impactes reals de l'activitat i els espais turístics. La maduresa de la recerca en turisme es percep també en la tria d'àmbits d'aplicació de les recerques sobre sostenibilitat, les quals ja no només fan referència a nínxols turístics sinó que inclouen tota mena de modalitats, també el turisme de masses. Una altra tendència de la recerca en turisme i sostenibilitat és l'ampliació de les temàtiques i àmbits de coneixement, tot i que continuen havent-hi unes àrees en què es concentra la recerca: espais naturals i ecoturisme, impactes del turisme, mesura i avaluació de la sostenibilitat, desenvolupament, estudis de comportament i planificació dels espais turístics són els àmbits sobre els quals es produeix més recerca acadèmica en turisme i sostenibilitat. No obstant, en la darrera dècada s'ha incorporat amb força la recerca sobre turisme, canvi climàtic i escalfament global. D'altra banda, comencen a veure's estudis de sostenibilitat en àmbits de recerca en turisme relativament poc habituals com els festivals (Stevenson, 2016), el *pro-poor tourism* (Hall, 2007), l'ecofeminisme (Yudina, Bryan i Grimwood, 2016), el turisme urbà (Maxim, 2016), la governança (Bramwell i Lane, 2011), el turisme de voluntaris (Wearing, 2001), les destinacions turístiques intel·ligents (Gretzel, 2011) o la filantropia (Novelli *et al.*, 2016), per posar només alguns exemples, així com també aproximacions des de diversos mètodes i paradigmes de recerca, com la *grounded theory* (Stumpf, Sandstrom i Swanger, 2016).

2.1. Comportament del consumidor

Els temes destinats a comprendre les actituds i comportaments dels consumidors inclouen una part important de la recerca en turisme i sostenibilitat. En el rerefons que justifica l'interès per aquest àmbit de recerca trobem el desnivell existent entre el que els turistes declaren que farien i el que realment fan en matèria de sostenibilitat quan fan un viatge turístic. L'opinió dels turistes sobre aspectes com la compra de productes (per exemple de turisme responsable i respectuosos amb el medi ambient), la voluntat de pagar més per un producte turístic sostenible o el que declaren que fan en relació amb el seu comportament *in situ* presenta diferències importants en comparació amb el que realment acaben fent o comprant. Es detecta, per tant, un considerable camp de millora per a fer augmentar el comportament responsable dels consumidors a l'hora de fer vacances. De fet, els experts consideren que els turistes són menys propensos que les empreses i els governs a introduir canvis per a adquirir un estil de vida més sostenible de vacances (tendeixen a reproduir les pràctiques de lleure de la seva vida quotidiana) i a donar suport a productes turístics sostenibles. Els temes de recerca que s'aborden des d'aquesta perspectiva són molt variats i inclouen aspectes sobre el coneixement dels perfils de la demanda (caracterització dels turistes depenent del seu posicionament davant de la sostenibilitat), els factors que incideixen en el seu comportament final (aspectes culturals i creences, barreres personals, biaix social, etc.), els aspectes de motivació en la tria de vacances i el comportament a la destinació i els impactes ambientals associats, les eines i instruments per a reduir els comportaments poc sostenibles mentre es fan vacances (premís, ecoetiquetes, certificacions, sensibilització i educació, campanyes de comunicació, etc.). La preocupació per l'escalfament global inclou recerca creuada sobre les emissions de carboni per turisme. Es considera que no té solució si no es fa a partir d'un canvi de comportaments i que les transformacions en les actituds no són possibles d'assolir de manera voluntària sinó que cal incentivar-les mitjançant polítiques (Eijgelaar *et al.*, 2016).

Entre els elements de debat que es vinculen amb la transformació del marc sociotecnològic com a element de canvi cap a pautes de comportament i conducta quotidianes més sostenibles en el turisme es fan també algunes aportacions interessants des del camp de la mobilitat o de les pràctiques quotidianes (reciclatge, etc.) aplicades a la pràctica turística. Un terreny encara poc treballat però que pot donar lloc en el futur proper a interessants

contribucions és el de l'economia col·laborativa. Aquest moviment permet obrir una dimensió ètica en la manera com s'adquireixen els viatges de vacances. L'economia col·laborativa s'associa, per tant, a una dimensió moral i, en turisme, pot alinear-se amb projectes alternatius que rebutgen els suposadament impersonals i injustos productes de turisme convencional. No obstant, existeix també un corrent crític que reflexiona sobre la capacitat real de l'economia col·laborativa per a generar autèntiques alternatives que beneficien els més desfavorits i que denuncia el camuflatge de models empresarials convencionals sota la bandera d'aquestes pràctiques (Dredge i Gyimóthy, 2015).

2.2. Transformacions socials

Entre els temes de recerca vinculats a les transformacions socials podem destacar dos enfocaments: la recerca sobre sostenibilitat social i el canvi social des del punt de vista de la mobilitat. El context del qual parteix la recerca sobre sostenibilitat social és la constatació de la necessitat de superar l'òptica economicista en l'anàlisi de la sostenibilitat. L'interès per la dimensió no econòmica de la sostenibilitat permet incorporar noves perspectives paradigmàtiques i metodològiques (com les del turisme comunitari) i canviar l'òptica de l'anàlisi dels impactes prioritant l'enfocament dels efectes del turisme des del punt de vista de la comunitat local. Els temes d'interès que envolten aquesta orientació tenen a veure amb els drets humans i el turisme, la igualtat d'oportunitats, la distribució equitativa dels beneficis generats pel turisme, la reducció de la pobresa, el manteniment de les formes i mitjans de vida de la comunitat local davant de la irrupció del turisme, la preservació de la cultura tradicional, la prevenció davant de l'explotació laboral, la planificació turística comunitària, la protecció de recursos locals o la inclusió de la comunitat local en els processos de participació. Un dels temes centrals de recerca és, des d'aquesta perspectiva, l'anàlisi de la percepció dels efectes del turisme sobre els residents i la comunitat local i les diferències amb la visió d'altres agents socials. És a dir, interessa saber quina és l'actitud dels residents davant dels turistes i si aquesta visió és concordant o discordant amb la d'altres actors. L'aproximació conceptual a aquest tema és variada, tot i que una de les òptiques més presents en les publicacions és fa des de la teoria de l'intercanvi social (en què s'analitzen els costos i beneficis que, per a cada actor social, implica el desenvolupament del turisme); també s'ha abordat des de la perspectiva de l'evolució de les destinacions turístiques (cicle de vida) (Diedrich i Garcia-Buades, 2009) o a partir de nous enfocaments conceptuals com la solidaritat emocional i els seus vincles amb l'apoderament dels residents (Woosnam, 2012).

2.3. Mobilitat i sostenibilitat

La recerca sobre mobilitat i sostenibilitat en turisme parteix de la constatació que el ràpid ritme de creixement dels viatges turístics es relaciona amb l'escalfament global i el canvi climàtic. Hi ha una preocupació entre el sector acadèmic sobre el fet que la població sembla posar per davant la voluntat de fer vacances a generar canvis en la manera de fer-les per tal de reduir-ne els impactes ambientals. És a dir, es planteja que, entre els turistes, manca voluntat per a introduir canvis de comportament en la manera de moure's (reduir el nombre de viatges o viatjar a destinacions que estiguin més a prop del lloc d'origen) o d'usar mitjans de transport alternatius a l'avió o l'automòbil. Alguns dels temes de recerca que deriven d'aquesta aproximació tenen a veure amb l'anàlisi dels camins de dependència (*path dependence*) com a factor cultural que explica la continuïtat en els comportaments de mobilitat dels turistes, la insuficiència de les solucions tecnològiques i la necessitat de transformar el sistema sociotecnològic per a arribar a propostes efectives de sostenibilitat en el comportament de mobilitat dels turistes o la cerca d'un canvi estructural per a donar resposta política a l'actual tendència de viatjar a baix cost associada a la «baixa sostenibilitat». L'actual tendència de recerca en mobilitat sostenible planteja, per tant, un nou enfocament que intenta superar la visió del canvi de comportament del consumidor *per se*, per a centrar-se en la transformació de l'estructura sociotecnològica que en condiona el comportament. No es tracta d'incidir sobre el canvi en el comportament de la demanda com a públic, sinó de canviar el comportament dels qui prenen decisions polítiques, de la indústria i del món de la recerca perquè exerceixin la seva influència social i política sobre

la població. En resum, la recerca en mobilitat sostenible i turisme se centra en tres objectius: 1) actuar sobre els factors del sistema sociotecnològic que condicionen el comportament dels turistes i dels responsables polítics; 2) desmitificar la tecnologia com a única solució als problemes de mobilitat sostenible; i 3) superar els tabús en la presa de decisions política.

2.4. La governança

La governança és un altre dels punts que centra l'interès de recerca en el camp del turisme i la sostenibilitat. La insatisfacció que generen els sistemes de govern tradicionals que no incorporen elements de participació social i de transparència ha fet sorgir l'interès pels processos de govern més efectius i ajustats a contextos socials específics. Superar la rigidesa de la burocràcia jeràrquica i redirigir-la cap a l'ús de xarxes més enllà de l'Estat i dels mercats és un dels criteris que fa que una governança efectiva i justa sigui un requisit imprescindible per a assolir objectius de sostenibilitat en turisme.

Els aspectes conceptuals sobre la governança són recurrents en les revistes acadèmiques. Això resulta crucial per a la recerca, ja que es planteja l'òptica des de la qual entén la governança el món acadèmic. És a dir, es planteja quins són els temes que val la pena investigar, les recomanacions a fer i les conclusions a què s'arriba, i quina és l'agenda futura. Es defineix la representació social sobre la governança i allò que afecta la gestió del turisme i com han de ser incorporats els residents en la manera de gestionar les destinacions. La descripció de tipologies de governança també és un tema de recerca important en aquest àmbit. Es tracta de perfilar models que caracteritzen formes de governança depenent de la forma de regulació que contenen (més flexibles o més jerarquitzades) i de l'equilibri de poder que s'estableix entre l'Estat i la resta d'actors socials. Finalment, també es detecta un interès per la dimensió temporal de la governança i per les diferències en l'escala d'anàlisi (global, regional o local), per les diferents maneres com es pot abordar la governança i els efectes que planteja segons l'escala territorial de referència i pels camins de dependència socials i culturals que influeixen sobre les condicions de governança en llocs concrets. L'anàlisi temporal de la governança posa l'èmfasi en l'aprenentatge social com a pauta de gestió de la destinació. Des d'aquesta perspectiva s'analitza com els actors intercanvien idees, coneixements i aspiracions i la coexistència de visions i plans d'acció compartits. S'entén que la governança s'insereix en un procés d'aprenentatge continu que permet reaccionar davant de circumstàncies canviants i aprendre de les experiències obtingudes (Gill i Williams, 2011).

2.5. El canvi climàtic

Entre els camps de recerca que es vinculen a la visió sistèmica del turisme sostenible destaca el del canvi climàtic (Leyshon, 2014). Actualment existeix una preocupació de fons entre la comunitat científica internacional sobre la velocitat que pren el fenomen i la manera com afecta directament el sector turístic. D'una banda, s'evidencia que el canvi climàtic impacta sobre l'activitat econòmica, l'entorn ambiental i els mateixos humans. D'altra banda, es constata també que el sector turístic no queda allunyat d'aquests impactes sinó que, contràriament, es veu afectat directament tant el sector en conjunt com les destinacions concretes (costaneres, de muntanya, etc.) (Weaver, 2011). Finalment preocupa també molt el fet que la indústria turística contribueixi directament a la generació de gasos d'efecte hivernacle i, per tant, a l'escalfament del planeta per culpa de l'increment del transport de viatgers (UNWTO-UNEP-WMO, 2008). Com que el factor climàtic és clau a l'hora de fer turisme i de triar una destinació (afecta el confort percebut), pot convertir-se en un element que redireccioni els fluxos turístics internacionals i que afecti els sectors productius locals (evidentment el turisme, però també els sectors de l'economia que hi estan directament relacionats).

Els temes de recerca que es posen actualment sobre la taula al voltant de la relació entre turisme i canvi climàtic són força diversos. Entre els més importants es troben el desenvolupament i implementació d'estratègies per a frenar les condicions que generen el canvi climàtic i prendre accions preventives, el càlcul de les emissions procedents del turisme i la creació d'escenaris de futur, la percepció de les preferències climàtiques dels turistes

i sobre els impactes que el canvi climàtic genera en les destinacions, les accions d'alleugeriment de la pobresa vinculades a la lluita contra el canvi climàtic en els països en vies de desenvolupament, les respostes adaptatives per a tipus específics de destinacions i la vulnerabilitat d'aquestes, o els impactes del canvi climàtic sobre el comportament de la demanda i els seus efectes sobre l'estacionalitat.

2.6. Ètica i moral

Finalment, també hi ha un interès de recerca considerable pels aspectes ètics i morals del turisme (Butcher, 2003). Existeix la idea de fons que els actors del turisme poden desenvolupar un sentit de la responsabilitat ètica i moral que va més enllà de l'autocomplaença en el viatge turístic i que pot generar un canvi de comportament que acabi acostant al desenvolupament sostenible. La idea d'una filantropia del viatge turístic es discuteix en àmbits de recerca concrets com el turisme comunitari, el turisme responsable o el turisme voluntari. En aquests àmbits es distingeixen diferents temàtiques de recerca: 1) un focus d'interès en el consum turístic (quin és el potencial dels consumidors responsables com a agents de canvi social per mitjà de les seves decisions de compra basades en motivacions altruistes); 2) un focus sobre la producció turística i conèixer com les creences ètiques influeixen en les decisions empresarials (quines barreres i límits hi ha per a la creació de productes a partir d'empreses que es guien per la responsabilitat social corporativa, quins elements ètics afecten les decisions dels agents de la indústria turística quan creen i comercialitzen paquets de producte turístic); 3) el tipus de relacions ètiques que s'estableixen entre els actors del turisme (entre consumidors i productors, com per exemple la creació de productes d'estil de vida per a captar determinats segments de demanda; entre el sector turístic i la població local, com en el cas dels codis de conducta per a incidir sobre el comportament dels turistes a la destinació; o la relació entre treballadors i empresaris, com en l'anàlisi de les condicions laborals i salarials en el sector turístic); i 4) els aspectes polítics de la responsabilitat en turisme (com per exemple la discussió al voltant de quina és l'escala més adequada per a desenvolupar efectivament el turisme responsable, el debat sobre el paper de les ONGD com a difusores o com a engranatge de mercantilització del turisme del voluntariat i solidari, etc.).

3. Una reflexió final

La tendència actual de la recerca en sostenibilitat i turisme parteix de la detecció d'una sèrie de problemes reals que afecten la indústria turística (consciència ètica, formes de gestió més eficient, maneres de reduir els impactes del canvi climàtic o de millorar la mobilitat, etc.). No obstant, els temes induïts per aquestes preocupacions encara reposen principalment sobre la discussió teòrica i conceptual. Les aportacions s'orienten cap als aspectes inherents al desenvolupament de la mateixa disciplina, cap a indicar pautes per a establir canvis en l'estructura social i tecnològica de les col·lectivitats, cap a aplicar la política turística d'una manera més eficient o cap a estudis aplicats a aportar solucions sobre els impactes del turisme en destinacions particulars o sectors empresarials. És evident que aquestes preocupacions són legítimes i aporten contingut vàlid a la cerca d'instruments, polítiques i accions de sostenibilitat per a la indústria turística. No obstant, es troba a faltar un discurs més proper a les necessitats i neguits de la població a l'hora de plantejar una manera diferent de fer turisme. La percepció d'una sostenibilitat social es manifesta en quatre preocupacions d'abast general, les quals probablement apareixen més en els mitjans de comunicació, blogs i espais d'opinió a les xarxes socials que no pas en articles acadèmics, i que només han rebut resposta parcialment des de la recerca en turisme i sostenibilitat. Tant és així que probablement es llegeixen més com una tendència social que no pas com unes preguntes de recerca que la comunitat científica ha de desenvolupar. Aquests camps d'interès social als quals caldria acostar la recerca futura són, sota el nostre judici, els següents:

1. La noció de viatge profund. Des d'un punt de vista personal, més enllà de l'autenticitat interessa saber què necessitem de les vacances i què podem retornar a canvi als llocs que visitem. ¿Com obtenir una relació més

personal i més significativa amb els llocs que visitem i com entendre millor les nostres motivacions personals que ens impulsen a fer turisme?

2. El turisme geolocal. L'aproximació local comença a ser un aspecte central del viatge turístic. Com gaudir d'experiències turístiques en proximitat? Les experiències basades en l'alteritat i la distància, que generen mobilitat de llarg recorregut, poden desplaçar-se segons el reconeixement de la proximitat i la millora de la interpretació dels llocs quotidians?
3. El viatge turístic lent (*slow travel*). Com fer augmentar els viatges en transports alternatius o a peu? Com organitzar el turisme de proximitat amb un sistema de mobilitat més sostenible? Són preguntes que s'adrecen a trobar una manera diferent de viatjar i d'entendre la distància no com una trava o un obstacle que cal superar sinó com un aliat del gaudi de l'experiència turística.
4. Destinacions amb intel·ligència territorial. Cal buscar fórmules intel·ligents, a partir de la tecnologia, perquè les destinacions no desenvolupin només estratègies per a incrementar el nombre de turistes sinó també per a maximitzar-ne els beneficis adreçant-se preferentment a aquells segments que corresponguin millor als contextos particulars i a les necessitats concretes de cada lloc.

Començar a donar resposta a aquest tipus de preguntes permetrà continuar el camí encetat que defuig o redueix la discussió paradigmàtica i que progressivament es va acostant i es va fent sensible a les preocupacions i necessitats expressades des de la societat.

Referències bibliogràfiques

- BRAMWELL, B. *et al.* (2017). «Twenty-five years of sustainable tourism and the Journal of Sustainable Tourism: looking back and moving forward». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 25, núm. 1, pàg. 1-9.
- BRAMWELL, B.; LANE, B. (2011). «Critical research on the governance of tourism and sustainability». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 19, núm. 4, pàg. 411-421.
- BUCKLEY, R. (2012). «Sustainable tourism: research and reality». *Annals of Tourism Research*. Vol. 39, núm. 2, pàg. 528-546.
- BUTCHER, J. (2003). *The moralisation of tourism. Sun, sand and... saving the world?* Londres: Routledge.
- COHEN, S. *et al.* (2016). «Finding effective pathways to sustainable mobility: bridging the science-policy gap». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 3, pàg. 317-334.
- DIEDRIG, A.; GARCIA-BUADES, E. (2009). «Local perceptions of tourism as indicators of decline». *Tourism Management*. Vol. 30, núm. 4, pàg. 512-521.
- DREDGE, D.; GYMÓTHY, S. (2015). «The collaborative economy and tourism: critical perspectives, questionable claims and silenced voices». *Tourism Recreation Research*. Vol. 40, núm. 3, pàg. 286-302.
- EIJGELAAR, E. *et al.* (2016). «Consumer attitudes and preferences on holiday carbon footprint information in the Netherlands». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 3, pàg. 398-411.
- GILL, A.; WILLIAMS, P. (2011). «Rethinking resort growth: understanding evolving governance strategies in Whistler, British Columbia». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 19, núm. 4-5, pàg. 629-648.
- GRETZEL, U. (2011). «Intelligent systems in tourism. A social science perspective». *Annals of Tourism Research*. Vol. 38, núm. 3, pàg. 757-779.
- HALL, M. (ed.) (2007). *Pro-poor Tourism: who benefits?* Clevedon: Channel View.
- LEYSHON, C. (2014). «Critical issues in social science climate change research». *Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Science*. Vol. 9, núm. 4, pàg. 359-373.
- LU, J.; NEPAL, S. (2009). «Sustainable tourism research: an analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 17, núm. 1, pàg. 5-16.
- MAXIM, C. (2016). «Sustainable tourism implementation in urban areas: a case study of London» *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 7, pàg. 971-989.

- NOVELLI, M. *et al.* (2016). «Travel philanthropy and sustainable development: the case of the Plymouth-Banjul Challenge». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 6, pàg. 824-845.
- RUHANEN, L. *et al.* (2015). «Trends and patterns in sustainable tourism research: a 25-year bibliometric analysis». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 23, núm.4, pàg. 517-535.
- SHARPLEY, R. (2000). «Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 8, núm. 1, pàg. 1-19.
- STEVENSON, N. (2016). «Local festivals, social capital and sustainable destination development: experiences in East London». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 7, pàg. 990-1006.
- STUMPF, T. S.; SANDSTROM, J.; SWANGER, N. (2016). «Bridging the gap: grounded theory method, theory development, and sustainable tourism research». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 12, pàg. 1691-1708.
- UNWTO-UNEP-WMO (2008). *Climate change and tourism. Responding to global challenges*. Madrid: UNWTO-UNEP.
- WEAVER, D. (2011). «Can sustainable tourism survive climate change?». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 19, núm. 1, pàg. 5-15.
- WEARING, S. (2001). *Volunteer tourism: experiences that make a difference*. Oxon, UK: CABI Publishing.
- WOOSNAM, K. M. (2012). «Using emotional solidarity to explain resident's attitudes about tourism and tourism development». *Journal of Travel Research*. Vol. 51, núm. 3, pàg. 315-327.
- YUDINA, O; BRYAN, S.; GRIMWOOD, R. (2016). «Situating the wildlife spectacle: ecofeminism, representation and polar bear tourism». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 24, núm. 5, pàg. 715-734.
- ZHANG, H. *et al.* (2017). «Creating a scale for assessing socially sustainable tourism». *Journal of Sustainable Tourism*. Vol. 25, núm. 1, pàg. 61-78.

Francesc González Reverté

fgonzalezre@uoc.edu

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

Doctor en Geografia per la UAB i professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la UOC. És professor del grau de Turisme i del màster de Turisme, Sostenibilitat i Noves Tecnologies. Coordina el grup de recerca Laboratori del Nou Turisme de la UOC. Les seves línies de recerca principal se centren en el camp del turisme de sol i platja, els esdeveniments, la relació entre la tecnologia i el turisme i la sostenibilitat en turisme.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obris derivades sempre que reconegueu els crèdits dels obris (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa és pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

